

УДК 316.35:[378.115.15:172.12]

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

С. З. Сальніков

*Національний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Космічна 8-Б, к. 98А, Київ, Україна, 02192,
sergeyloveua@gmail.com*

Проаналізовано основні підходи до вивчення феномену «громадянської активності», описано характеристики та зміст цього поняття запропонованих різними науковцями сучасності. На основі досвіду участі студентів у подіях, що відбулися в країні за останні два роки розглянуто значення та місце студентської молоді в суспільно-політичних процесах. З метою дослідження проблем залучення та ставлення студентства до навколишніх суспільних процесів, проведено низку фокус-групових досліджень, де емпірично досліджено розуміння феномену «громадянської активності» самими студентами, та розглянуто види участі студентства у суспільно-політичному житті країни, а також чинники, що мотивують студентську молодь до такої діяльності.

У висновках зазначено, що дослідження громадянської активності повинні мати систематичний та регіональний характер, оскільки регіональна структура країни все ще накладає свій відбиток на цінності та погляди студентства щодо суспільно-політичної навколишньої дійсності.

Ключові слова: громадянська активність, студентська молодь, громадянське суспільство, навчальне середовище, громадянські цінності.

Демократичне суспільство, яке ми намагаємось будувати останні два десятиліття, повинно пропагувати перспективи для реалізації людьми можливостей мати вплив на прийняття та впровадження рішень, які ця людина повинна усвідомлювати та нести відповідальність за їхні наслідки. Протестні заходи на Євромайдані та захват ректорату національного медуніверситету імені О. Богомольця, які відбулися в одній часовій площині, показали бажання і готовність студентської молоді до конкретних дій на шляху розбудови довгоочікуваного демократичного суспільства в Україні. Це відповідно показує високий рівень сформованої громадянської свідомості у студентської молоді.

Проблема громадянської та політичної участі молоді (як динамічної соціальної групи) в Україні завжди мала місце саме через нехтування молодими людьми своїми конституційними та громадськими обов'язками, такими як участь у виборчому процесі. Навіть сьогодні, коли країна знаходиться в стані затяжних реформ і турбулентних змін, молоді люди не завжди поспішають на виборчі дільниці.

Саме студентська молодь зі своїми особливостями, котрі надають їй специфічного соціального статусу та формують з неї носія однієї з найвагоміших ролей у суспільстві, заслуговує на детальне дослідження з боку науковців. В Україні на початок 2014/2015

рік налічували 1 млн 676 тис. студентів, [3] тому їхнє місце у процесах суспільного розвитку складно переоцінити, а особливо зараз, коли країна перебуває в стані суспільно-політичної, економічної та військової кризи.

Безпосередньо поняття «громадянська активність» досліджено у працях Д. Акімова, Т. Безверхої, М. Боришевського, Н. Дерев'янка, І. Жадан, В. Іванчука, А. Карася, О. Кіндратець, М. Остапенко, В. Поплужного, О. Сухомлинської, К. Чорної, С. Рябова, Т. Саврасова-В'юн Л. Шангіної та інших. Феномен «активність» розглядали у роботах Л. Алексеевої, С. Грабовської, Г. Д'яконова, В. Хайкіна та ін.

Дослідженням громадянської активності молоді займалися А. Арсенко, К. Абульханова-Славская, Г. Голеусова, В. Жукова, О. Куценко, М. Лукашевич, Ю. Саєнко, В. Скуратівський, В. Судаков, М. Туленков та ін.

Оскільки громадянська активність, політичні орієнтації, участь і культура молоді є величинами рухомими, то їхні дослідження повинні мати обов'язковий, систематичний характер. Метою статті є аналіз стану та рівня громадянської активності студентської молоді міст Києва та Мелітополя, рівня її сформованості та особливостей прояву у житті.

Вищезазначені міста є майже крайніми точками за шкалами багатьох параметрів, актуальних для нашого дослідження. Наприклад: велике місто – мале місто; висока соціальна активність населення (у тому числі молоді) – низька соціальна активність і т. д.

Регіональна структура країни безумовно наклала свій відбиток на матеріальний стан, соціальні й політичні орієнтири студентства різних вузів. Молодь не може залишитися осторонь політичних баталій, які відбуваються у західній та східній частинах країни, а також на півдні України.

Поняття «активність» та «громадянськість» є базовими категоріями, що розкривають зміст поняття «громадянська активність».

У розумінні терміна «активність», М. Остапенко виділяє два підходи:

- Філософський, який трактує активність через призму культури та творчості і виділяє дві її форми: діяльність, яка виражається в творінні та поліпшенні навколишнього світу, та споглядання, яке відображується на внутрішньому світі людини.
- Психологічний, який розглядає поняття активності людини у межах діяльнісного підходу, відповідно до якого активність трактується як особливий вид діяльності, точніше як її динамічна характеристика, яка відрізняється інтенсифікацією основних характеристик людини (цілеспрямованості, мотивації, емоційності, усвідомленості, володіння засобами та прийомами дій), спрямованих на зміну оточуючої дійсності відповідно до власних потреб, поглядів, цілей [5 с. 248].

Абульханова-Славская К. А. розглядала активність як вираз і спосіб здійснення вищих життєвих потреб особистості – в занятті певної позиції в суспільстві, в суспільному визнанні, в об'єктивації, в самовираженні. У цій якості активність є вираженням і здійсненням суб'єктивних відносин особистості до оточуючого світу [1 с. 5].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «громадянський» визначено як прикметник до поняття «громадянин». Прикметник *грома-*

дяньський вказує на суспільство або людинність цілої країни, на все *громадянство*, що підлягає законам країни й виконує пов'язані з цим обов'язки. Від цього маємо висловити: *громадянські права, громадянська війна*, цебто війна різних класів одного суспільства, тощо [8].

Громадянська активність як складний багаторівневий феномен суспільної реальності, складається з багатьох компонентів. І. Букреєва виділяє три основних: перший – громадська свідомість та культура особистості має бути на доволі високому рівні і мають підтверджуватись активними громадськими діями; другий – громадянська відповідальність як повага до громадянських прав і обов'язків; третій – політична участь, що має на меті досягти рівноваги між владою держави та волею громади [2 с. 78].

Громадянську активність треба розглядати як спосіб впливу на поведінку влади, а також як метод формування масової свідомості і форми вираження соціального буття українця, на якому ми й акцентуємо увагу, оскільки корінь усіх наших вчинків лежить у глибині нашого серця та розуму [6 с.114].

Д. Акімов характеризував громадянську активність як діяльність окремих людей, спрямовану на ті сфери життя суспільства, де це конче потрібно через те, що держава не може регулювати або взагалі не регулює ці сфери. Т. Безверха трактувала громадянську активність як прагнення до дії, що спонукається внутрішнім потягом задля здійснення певної мети, вона відіграє важливу роль у державотворчих процесах; також Безверха вказує на залежність громадянської активності від національної ідеї (яка в Україні певний час перебувала у кризі).

Розглядаючи громадянську активність, науковці погоджуються, що це певна якісна риса особистості, зумовлена її ціннісними орієнтаціями та суспільними і національними цінностями, з урахування норм та законів держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституційної взаємодії з владою [7 с.134]. Отже, спільне розуміння фахівцями громадянської активності є, насамперед, саме *внутрішнє прагнення до дії* (що також включає взаємодію з іншими людьми) зумовлене необхідністю втручання у суспільно-політичні процеси з метою зміцнення в соціумі порядку або для його зміни, якщо порядок порушений, через відсутність контролю з боку держави.

Проаналізувавши основні підходи, громадянську активність можна розуміти як систему ціннісних орієнтацій людини, що відображає її свідомі дії, спрямовані на втілення в життя усієї сукупності загальнолюдських, соціальних, політичних і громадянських цінностей, при розумному співвідношенні особистих і суспільних [2 с.78].

Окреме місце у процесах побудови демократичного громадянського суспільства займає студентська молодь. Будучи складовою частиною молоді, вона характеризується окремою системою ціннісних орієнтацій, особливою соціальною поведінкою і психологією. Студентство характеризується прагненням самостійно й активно обирати той чи інший активний стиль і поведінковий ідеал. Український дослідник І. Флис вказує, що існують певні складності при дефініції самого поняття студентство: погляди науковців сходяться в тому, що студентство – це суб'єкт та об'єкт відтворення й використання інтелектуального потенціалу суспільства, що опановує відповідні знання та в якості фахівців матиме можливість привести в рух матеріальні, соціально-політичні

та інтелектуальні його сили. Основна діяльність студентів – оволодіння знаннями і практичними навичками з метою виконання в подальшому функцій інтелігенції. Формування суспільної, політичної свідомості студентів залежить від напрямків і темпів соціально-політичних змін, у яких воно бере активну участь. У суспільстві студентство, з одного боку, виступає як суб'єкт нової соціальної і політичної діяльності, з іншого – є чинником суспільної і політичної стабільності [10 с. 49].

А що собою становить «громадянська активність» на думку самих студентів? Як вони розуміють цей феномен? Автором були проведені фокус-групові інтерв'ю, метою яких було визначення розуміння студентами дефініції «громадянської активності», досвіду громадянської участі, та мотиви, що спонукають студентів до того чи іншого прояву громадянської дії. Фокус-групи проводились з 6 по 13 березня 2015 р., серед студентів гуманітарних спеціальностей другого та третього курсів навчання, оскільки такі студенти найбільше занурені у навчальне середовище, аніж студенти старших-випускних курсів, які вже замислюються над подальшим життям. Дата та місце проведення фокус-груп:

- 06 березня 2015 р. Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького (n-11 осіб);
- 12,13 березня 2015 р. Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (n – 12, 10 та 9 осіб).

Відповідаючи на питання, що таке «громадянська активність», студенти зазначили:

- *«Гражданская активность – это сознание людей. Люди, которые любят свою страну и что-то хотят сделать. И не просто хотят сделать что-то для нее, а берут и делают»;*
- *«Це усвідомлення людиною своєї ролі, значимості в державі. Прагнення якихось змін не тільки на словах, а й вже з певними діями»;*
- *«Це, перш за все, дія. Дія, яка поплакає за собою зміни»;*
- *«Это человек, который активно принимает участие в жизни своей страны, что-то делает для этого, в каких-то массовых мероприятиях»;*
- *«Когда люди участвуют в жизни страны, принимают какие-то решения, интересуются этим не потому, что это приходит к ним в дом, а потому, что это происходит со всей страной, и для единого целого организма, в виде страны, это важно».*

Зауважимо, що студенти, як і науковці, у визначенні поняття громадянська активність виокремлюють, насамперед, спрямовану дію особистості.

Студентам було запропоновано відповісти, «Наскільки ви активні, і в чому полягає сама ваша активність?» в ході інтерв'ю київські студенти зазначили:

- *«Нещодавно вступила до громадської організації «Мистецький центр Креативний світ», яка пропагує здоровий спосіб життя... Ми влаштовуємо різноманітні конкурси, різноманітну волонтерську допомогу організовуємо для бійців АТО. На університетському рівні я профорг своєї групи... намагаюсь повноцінно доносити до всіх інформацію, забезпечити свою групу пільговим проїздом, також я була ведучою на декількох інститутських заходах, і займаю активну громадянську позицію»;*

- *«продовжую займатися певною громадською діяльністю, останнє чим я займалась – була волонтером в службі «Милосердя», ми для солдатів АТО виготовляли маленькі приємності»;*

студенти Мелітополя відповідали так: *«были всем известные покраски моста или вешанья ленточек патриотической направленности весной прошлой. Так же давали патриотический концерт с украинскими песнями, ... часть студентов проводили «Ice Bucket Challenge» по сбору денег в АТО. Так же помогали самообороне Мелитополя, собирали деньги на медикаменты солдатам»;*

- *«Я займалася благодійною акцією для дітей інвалідів, які хворі на ДЦП, та інші хвороби, збирали м'які іграшки, була волонтером, у дитячому центрі».*

Поле прояву громадянської активності студента не завжди включено у стіни навчального закладу: студенти почали приділяти увагу заходам зі збирання коштів для потреб АТО; волонтерська діяльність направлена на військових та на переселенців із зони АТО; усі заходи та соціальні акції, в яких залучені студенти – носять проукраїнський, патріотичний характер. Саме військова агресія активізувала сучасних студентів з різних міст.

Громадянська активність пов'язана з інтересами і мотивацією людини вирішувати не лише власні, а й суспільні та політичні проблеми, прагненням брати відповідальність за життя у своєму будинку, місті, країні, що проектується на темпи та розвиток як громадянського суспільства, так і країни загалом. Це підтверджує і дані фокус-групового дослідження:

- *«в своєму районі, я один із тих людей, хто пише завжди в КМДА, безліч просто скарг на комунальні, житлові, транспортні, ДТП, та інші, і таким чином змушую звертати увагу на ті проблемні місця які є»;*
- *«Для меня это был принципиальный момент, моя гражданская позиция заключалась в этом. Если в двух словах – я не мог сидеть дома. Когда я сидел дома и смотрел новости через телевизор, я чувствовал себя, скажем так, не комфортно. Поэтому все свободное время я пребывал на Майдане».*

Відповідно, громадянська активність спрямована на захист громадянських свобод і прав, є близькою до політичної активності.

Політична активність – як складова громадянської активності – ідуть паралельно, та часто перетинаються і одна активність може перерости в іншу. Участь у виборчому процесі, це конституційне право кожного громадянина, проте студенти не завжди ним користуються.

Участь у виборчих процесах включає в себе набагато більше, ніж просто участь у голосуванні. Політична участь проявляється у свободі слова, зібрань та асоціацій; у здатності брати участь у веденні державних справ; у можливості зареєструватися в якості кандидата, проводити кампанії, бути обраним і займати посади на всіх рівнях державної влади [12 с. 35].

Одну з найповніших дефініцій поняття політичної участі дає у своїй роботі «Голос і рівність: Громадянський волонтаризм в американській політиці» Сідней Верба: «Під політичною участю ми маємо на увазі нескладну діяльність, яка має на меті вплинути на дії уряду – або безпосередньо впливати на прийняття чи реалізацію державної політики,

або опосередковано впливати на вибір людей, які реалізують ці політики» [11 с. 322]. Верба каже, що в демократичному суспільстві політична участь означає можливість громадян впливати на уряд для задоволення своїх потреб та інтересів.

На основі аналізу різних позицій науковців щодо сутності політичної активності вказано, що політична діяльність, політична поведінка, політична участь – це прояви, якісні характеристики, зовнішній (поведінковий) рівень першої. Внутрішній рівень політичної активності складають інтереси, мотиви, потреби, установки, переконання, цінності. Таку ж думку висловили під час фокус-групи: *«А що вас змушує особисто це робити? – Особисто спонукає те, що ... ось популярна зараз фраза: «якщо не я, то хто?»». Політична активність зумовлена ступенем інтересу до політичних подій і, відповідно, може обмежуватися простим виконанням законів і правил, а може бути спрямованою на мобілізацію та солідаризацію навколо певної мети чи ідеї.*

У процесі фокус-групового інтерв'ю автор намагався з'ясувати, наскільки далеко студенти готові зайти задля відстоювання своїх прав, якщо їх буде порушено саме в стінах вишу, в якості прикладу, модератором були згадані події 2014 року, коли студенти медичного університету ім. Богомольця захопили адміністративне приміщення навчального закладу з вимогою відсторонити ректора. Студенти також мали змогу розповісти про їхнє ставлення до цієї події: *«Все залежить від ситуації. Якщо ситуація вимагала того, і нічого не можна було змінити, то, в принципі, я вважаю це виправданим. От хіба в нас не трапляються такі ситуації, от коли реально потрібно щось змінити? – Трапляються. А якщо адміністрація не хоче нічого з цим робити, то я думаю це не так вже погано, це можна виправити;*

- *«Це називається «про наболіле». Я більш ніж впевнена, що студенти намагалися все це вирішити демократичним шляхом, а коли їх вже не стали слухати, то звідси і пішов наступ на корпус»;*
- *«А чи здатні на ви на подібні протестні заходи? - Якщо ти будеш не один, то так. Справа в тому, що може згуртуватися одна наша група, може згуртуватись один наш інститут, але це крапля в морі між інших інститутів. Якщо нас підтримують – звісно».*

Також студенти усвідомлюють, що подібні дії можуть і не привести до позитивних зрушень: *«Все závisит от того, насколько будет отдача. Если какой-то результат будет виден спустя какое-то время, не обязательно в самом начале...»*

Проте студенти не завжди поділяють думку, що треба відстоювати свої права жорсткими діями: *«Я считаю, нужно пытаться добиваться более демократическими методами, а не захватывать здания»;* та наводять приклад мирного врегулювання непорозумінь з адміністрацією гуртожитку: *«Комендант не разрешил заходить ночью, в общежитие, студентов наказывали. Наши поднялись все, собрали подписи, ... ходили к ректору, и сейчас условия намного смягчились. Мне кажется, что сейчас на практическом уровне это вполне достижимо».*

Актуальною проблемою у нашому суспільстві є проблема стимулювання громадянської активності. Стимулювати громадянську активність можна, запроваджуючи на державному рівні різні програми та проекти, створення громадських комітетів, проведення громадських слухань тощо. Проте залучення до такого виду громадянської

діяльності як політична участь провладним соціальним інститутам мало вдалося. Змагання політиків за голос молоді людини та всілякі намагання громадських активістів перетворити голосування у молодіжний тренд, явку молоді на позачергових парламентських виборах не збільшили. Замість електоральної активності молоді українці обирають громадянську [9].

Підтверджує це і соціолог Михайло Міщенко, який аналізуючи, наскільки були активними різні категорії населення на парламентських виборах у 2014 році, відзначив досить низьку активність молоді, власне як і на попередніх виборах. Але якщо на виборах Президента, за оцінками соціологів, у голосуванні взяли участь 44 % молодих людей, то на парламентських – лише 35 %. Рівень участі молоді у виборах має тенденцію до зниження, причому це спостерігається ще з кінця 90-х років. Певним винятком стало голосування у 2004 році, коли під час сплеску Помаранчевої революції і громадянської активності, у виборах взяли участь 71 % молодих людей, але на виборах 2006 року серед молоді проголосувало вже 57 %, 2007-го – 56 %, на президентських виборах цього року – 44 %, тепер от – 35 %. Тобто, незважаючи на всі заохочувальні заходи і кампанії, молодь є найменш активною у виборах» [4].

Висновки.

Неготовність студентів до активних дій обумовлена невпевненістю щодо досягнення поставлених цілей та відсутністю підтримки з боку однолітків.

Низький рівень політичної активності (участь у виборах, членство в політичних партіях) компенсується високим рівнем соціальної і громадської активності (громадські та волонтерські об'єднання). Це свідчить про недовіру до політичних інститутів, (за останні роки рівень недовіри тільки зріс) та усвідомлення молодих людей, що треба розраховувати виключно на власні сили.

Політична активність студентства має чималий ресурс для свого розвитку. По-перше, студентство складає найбільш організовану групу молоді; по-друге, українське студентство може використати (і використовує) досвід своїх “побратимів” – студентів інших країн; по-третє, активність молоді викликає дедалі сильніше суспільне визнання і поповнюється новими елементами в умовах кризових суспільно-політичних процесів, які проходять в Україні. Для ефективної взаємодії держави та молоді у державотворчому процесі необхідно усвідомити, що держава має визначати молодь активним суб'єктом процесу, а не лише об'єктом ідеологічного та виховного впливу.

Регіональні дослідження громадянської активності студентства епізодичні, хоча в Україні гостро відчувається проблема не тільки культурного але й політичного регіоналізму. Для того щоб державна молодіжна політика була ефективною, вона повинна ґрунтуватися на глибокому, максимально об'єктивному аналізі реального стану студентської молоді, який здійснюють різні науки, з урахуванням регіональних факторів (територіальна специфіка, культурні традиції, політичні настрої тощо). Дослідження цього феномену повинні проводитись як на державному рівні, так і на місцевому – професійними силами безпосередньо навчальних закладів (кафедрами соціології, лабораторіями соціологічних досліджень тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абульханова-Славская К. А.* Типология активности личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1985. – С. 3–19.
2. *Букреева І.* Громадянська активність української студентської молоді: особливості виявлення та тенденції розвитку / Ірина Букреева // Соціологічні студії. – 2013. – №2. – С. 77–82.
3. Кількість студентів на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс] // UA Frontier Статистика України: візуалізація. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://uafrontier.com/kilkist-studentiv-na-pochatok-2014-2015-navchalnogo-roku/>.
4. *Мищенко М.* Національний екзит-пол як рентген електорату політичних сил в Україні: соціологи підбили підсумки свого дослідження у день парламентських виборів [Електронний ресурс] / Михайло Мищенко // Фонд «Демократичні ініціативи». – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dif.org.ua/ua/events/ekzit-pol-jak-rentgeoriv.htm>.
5. *Остапенко М.* Громадська і громадянська активність: спроба категоріального аналізу / М. Остапенко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2011. – Вип. 23. – С. 247–256
6. *Пилипенко А. М.* Громадянська активність специфічна форма взаємодії суспільної свідомості та соціального буття (сучасний український контекст) / А. М. Пилипенко // Мультиверсум : Філософський альманах : [збірник наукових праць] / Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – Вип. 81. С. 114–124.
7. *Саврасова–В'юн Т. О.* Наукові підходи щодо вивчення феномену громадянської активності / Тетяна Олександрівна Саврасова–В'юн // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2009. – №74. – С. 132–136.
8. Словopedia [Електронний ресурс] // Тлумачний словник. – Режим доступу до ресурсу: <http://slovopectia.org.ua/34/53395/33200.html>.
9. *Стельмах І.* Молодь йде на вибори чи на пиво? [Електронний ресурс] / Ірина Стельмах // Радіо «Своода». – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26651567.html>
10. *Флис І. М.* Політична активність студентської молоді та її вплив на соціально-політичний розвиток сучасної України : дис. канд. політ. наук : 23.00.03 / Флис Іван Михайлович – К., 2010. – 199 с.
11. Verba S. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics [Text] / S. Verba, K. Schlozman, H. Brady. – Cambridge : Harvard University Press, 1995. – 640 p.
12. Women and elections. Guide to promoting the participation of women elections [Electronic resources] / Published by the United Nations: United Nations Department of Public Information. – 2005. – 85 p. – Access mode: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/publication/WomenAndElections.pdf>.

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2015

Прийнята до друку 24.11.2015

SOME ASPECTS OF CIVIL ACTIVITY STUDENT YOUTH IN MODERN REALITIES

S. Z. Salnikov

*Mychajlo Dragomanov National Pedagogical University,
Kosmichna Str. 8-B, ap. 98A, Kyiv, Ukraine, 02192,
sergeyloveua@gmail.com*

When building a democratic society, with its European values, the role of youth is quite significant. Particular attention is paid to the students, because no events in public life do not happen without the involvement of this community.

In the article considered the main approaches to the interpretation of the definition of “civil activity” also describes the characteristics and meaning of the term suggested by modern scholars that exist in domestic science. Theoretical questions that the author considers to have found empirical implementation. In particular, the article presents the results of our qualitative research (focus group), which reveals the students’ understanding of civil activity. Defining common and distinctive features in the interpretation of the phenomenon of civil activity in scientific discourse and everyday understanding of students – a new word in the study of this phenomenon. Qualitative research is also allowed to determine the subjective factors that increased civic activity of students. However, the current issues in our society is the problem of stimulating civic activity.

The findings indicated that the low level of political activity (participation in elections, membership in political parties) offset by a high level of social and civil activity (public and volunteer associations).

Separately, the author stresses the importance of research and civic engagement of students, not only at national but also at regional level, because the specifics regions affects the consciousness and values of young people.

Keywords: civic engagement, students, civil society, educational environment, civic values.